

УДК 373.3.015.31:17.022.1:[821.161.2:37.011.3-051 Русова

ХУДОЖНЯ СПАДЩИНА С.Ф. РУСОВОЇ ЯК ЗАСІБ МОРАЛЬНО-ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Барнич О.В.

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

Статтю присвячено проблемі аналізу полікомпонентного потенціалу художньої спадщини С. Ф. Русової у контексті розвитку морально-творчої сфери особистості учня молодшого шкільного віку. Визначено систему критеріїв, відповідність яким є показником наявності морально та креативного потенціалу в художньому творі. Проаналізовано художню спадщину педагога, щодо відповідності її означеній системі критеріїв і сформульовано відповідні висновки та рекомендації. Закцентовано увагу на організації роботи зі збагачення індивідуального морального досвіду молодших школярів, розвитку мовленнєво-комунікативних та творчих здібностей, пізнавальної сфери учнів. Визначено можливості художньої спадщини педагога оптимізувати цей процес. З'ясовано характерні особливості творчості С.Ф. Русової, та можливості їх застосування в умовах сучасного навчально-виховного процесу початкової школи. Продемонстровано взаємозв'язок між педагогічною концепцією та тематикою і проблематикою художньої спадщини педагога, яка полягає у зорієнтованості на оптимальну інтеракцію системи «дитина-природа», формуванні гуманної особистості дитини молодшого шкільного віку, розширенні кругозору особистості молодшого школяра, на основі пояснення особливостей функціонування флори та фауни рідного краю. Оцінено загальне значення художньої спадщини С.Ф. Русової як засобу розвитку морально-творчих здібностей особистості учня молодшого шкільного віку та засобу, що сприяє уникненню деструктивних процесів, спрямованих на взаємодію з оточуючим світом.

Ключові слова: художня, спадщина, індивідуальний моральний досвід, творчі здібності, креативний потенціал.

Постановка проблеми. Освітні парадигми сучасності є орієнтованими не лише на масові явища едукативного середовища, а й на особистість дитини, що в контексті інноваційних процесів, значною мірою сприяє гармонійному розвитку кожного учня. У цьому зв'язку особливої актуальності набуває необхідність пошуку оптимальних шляхів розв'язання проблеми розвитку творчих здібностей та формування морального складника структури особистості як вектора її розвитку. Типовим для сучасної педагогічної думки є пошук засобів серед новітніх технологій, проте, за нашим переконанням, історико-педагогічна думка володіє багатим арсеналом, необхідним для отримання означеного результату. Особливий інтерес для нашого дослідження становить художня спадщина С. Ф. Русової як цікаве та малодосліджене явище.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нова українська школа серед своїх орієнтирів виділяє творчість як обов'язковий компонент середовища, що формує особистість учня та як провідну рису педагогічного портрету вчителя. Система реформування початкової освіти є орієнтованою на розвиток творчих здібностей учнів як кінцевий результат впливу, організованого відповідним чином у оптимально зорієнтованому середовищі. Розвиток моральних якостей також вирізняється серед завдань формування учня як патріота своєї країни, як толерантного, емпатійного члена суспільства.

Проблема розвитку творчих здібностей загалом та творчих здібностей молодших школярів зокрема знайшла своє відображення у працях дослідників. Серед них: В.М. Бехтерева, О.О. Леонт'єв, С. Д. Максименко, Б. П. Нікітін, Я.А. Пономар'єв, П. Торренс, О.М. Матюшкіна, М.В.Саврасов, Г.В. Лисиціна, Л.В. Дишловенко, Н. І. Міщенко та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на активність сучас-

них дослідників та провідних учених у питаннях розвитку творчих здібностей учнів, проблема морально-творчого розвитку молодших школярів залишається не достатньо вивченою. Так само, як і вплив художньої спадщини С.Ф. Русової на оптимізацію цього процесу.

Мета статті. Дослідити потенціал художньої спадщини С.Ф. Русової у контексті проблеми морально-творчого розвитку молодших школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Морально-творчий розвиток є одним із фундаментальних напрямків становлення особистості учня молодшого шкільного віку. У цьому зв'язку, неможливо переоцінити вплив художніх творів як визначальний чинник становлення та коригування світоглядних орієнтирів, діагностування рівня розвитку творчого потенціалу та можливості його подальшого підвищення. Добір художньої літератури є відповідальним завданням, що його висуває сучасне суспільство перед учителем початкової школи. У цьому зв'язку варто звернути увагу на художню спадщину відомого українського педагога С.Ф. Русової, адже ця спадщина заслуговує не меншої уваги, ніж педагогічні ідеї вченої.

Парадигма, що на ній побудовано систему освітніх поглядів педагога, є важливим складником проблеми формування творчої особистості молодшого школяра, як-от: гуманізм, демократизм, народність, природовідповідність, особистісно орієнтований підхід, пріоритет загальнолюдських цінностей.

Подібні характеристики є притаманними художній спадщині С. Русової. Це виражається у специфіці побудови інтегративної єдності системи «людина-природа», у розумінні закономірностей протікання процесів живої природи та гуманного ставлення до неї особистості дитини молодшого шкільного віку. Ми констатуємо той факт, що художня спадщина С. Русової має такі основні напрямки:

- зорієнтованість на оптимальну інтеракцію системи «дитина-природа»;
 - формування гуманної особистості дитини молодшого шкільного віку;
 - розширення кругозору особистості молодшого школяра, на основі пояснення особливостей функціонування флори та фауни рідного краю.
- Розглянемо аспекти художньої спадщини С. Русової, відповідно до виділених нами критеріїв:
- емоційно-експресивна насиченість;
 - образність, чіткість, та актуальність сюжетної проблематики;
 - доступність для розуміння дитиною молодшого шкільного віку;
 - морально-етичне наповнення змісту;
 - наявність пізнавального компонента.

Емоційно-експресивна насиченість художньої спадщини є вираженою засобами актуалізації емпатійного потенціалу особистості учня молодшого шкільного віку. Оптимальним шляхом актуалізації емпатійного потенціалу обрано методику інтеграції дитини до світу природи, за рахунок пояснення аспектів поведінки людей, шкідливої для живого світу, тобто, унаочнення фактів жорстокої поведінки людини відносно фауни рідного краю. Безперечно, такий підхід є виправданим, оскільки допомагає проаналізувати власну поведінку, з метою виправлення та уникнення у майбутньому подібних помилок. Особливу роль у описаній ситуації відіграє емоційна реакція дитини, адже, факт чи явище, на основі емоційного підкріплення мають властивість більш тривалого запам'ятовування, особливо дитиною молодшого шкільного віку. Таку методику втілено, зокрема, у оповіданнях «День у лісі взимку», «Влітку», «На стапу» тощо. Актуалізація є здійсненою за рахунок пояснення складності існування фауни рідного краю, з'ясування ролі та значення людини в житті природи, як творця, мудрого господаря, а не загарбника природних ресурсів, а це сприяє розвитку творчих здібностей особистості учня молодшого шкільного віку, стимулює прагнення творити та не уподібнюватись до негативних персонажів оповідань С. Русової.

Образність, чіткість, та актуальність сюжетної проблематики. Образи, створені у оповіданнях С. Русової, характеризуються яскравістю, самобутністю, чіткістю, різноманітністю характерів, багатогранністю. Проблематика є актуальною, адже, на жаль, сучасна дитина є відірваною від природи. Ця тенденція має негативний вплив на формування особистості, особливо морального та творчого її компонента. Адже безпосередня інтеракція системи «дитина – жива природа» сприяє актуалізації та збагачення індивідуального морального досвіду дитини. Дитина вчиться співчувати, гуманно ставитися до комах, тварин, птахів. Особливу роль у цьому процесі відіграє образ дорослого (батьки, родичі, старші товариші), призначення якого С. Русова вбачає у поясненні особливостей існування живого світу. Так, наприклад, у оповіданні «Весною» вчитель допомагає дітям збагнути важливість живих істот, мешканців лісу та болота, сприяє усвідомленню того, що не можна їм шкодити, збагачує знання дітей щодо особливостей існування флори і фауни. Подібну роль має образ мами Юрка в оповіданні «Влітку». Отже, розвиток творчих

здібностей відбувається за рахунок усвідомлення дитиною молодшого шкільного віку свого призначення людини-творця, який має жити у злагоді із природою, оберігати її ресурси.

Доступність для розуміння дитиною молодшого шкільного віку художньої спадщини С. Русової незаперечна, адже є пов'язаною із зображенням зокрема внутрішнього конфлікту, який виникає у структурі особистості дитини молодшого шкільного віку та є спричиненим викривленням поняття «любов до природи». Практичним вираженням такого конфлікту є прагнення не лише милуватися природою, але й втручатися до її життєдіяльності, до того ж, таке втручання не завжди залишається без наслідків. А наслідки інколи можуть бути драматичними. Як-от спроба зловити метелика, викрадення з гнізда пташеня дрофи, білченя з дупла. Прикладом є оповідання «День у лісі взимку», «Весною», «Влітку», «На стапу» тощо. (Такі ситуації сприяють виробленню власного оцінного ставлення до понять «добро» та «зло», стимулюють, відповідно, збагачення індивідуального морального досвіду, емпатійного потенціалу, сприяють формуванню прагнення до творчої самореалізації молодшого школяра.

Тісно пов'язаним із критерієм доступності для розуміння дитиною молодшого шкільного віку є критерій *морально-етичного наповнення змісту*. Одним із напрямків вираження його, окрім зазначеного раніше, є специфічна система побудови, формування та зміщення акцентів етико-естетичної моделі світогляду дитини. Так, наприклад, в оповіданні «Влітку», мама Юрка переконує дітей (Юрка та Олю), що гусінь, не зважаючи на свою зовнішню непривабливість, є майбутнім чудовим метеликом. Така метафора може бути спроектована і на взаємодію системи «людина-людина», адже демонструє хибність передчасних та невиважених суджень. Емпатійний потенціал особистості учня молодшого шкільного віку має можливість збагачуватись за рахунок демонстрування випадків недбалого ставлення до природи, про що йшла мова раніше. Кожне оповідання циклу «Серед рідної природи» є побудованим на протиставленні та зіставленні особливостей взаємодії системи «людина-природа». Долаючи байдужість дитини, авторка сприяє формуванню гармонійно розвиненої особистості учня молодшого шкільного віку, розвитку творчих здібностей, за рахунок інспірування дітей до вияву продуктивних якостей особистості, аналізу проблем та пошуку шляхів творення більш раціональних шляхів інтеракції.

Наявність пізнавального компонента оповідань С. Русової є їхньою провідною характеристикою, оскільки цикл оповідань «Серед рідної природи» базується на глибоких природознавчих знаннях, а також акумулює в собі особливості побуту та ремесел українців, сучасних авторці. Зокрема, в оповіданні «На стапу» є корисна інформація розвивального характеру, щодо особливостей поведінки дроф у ситуації, яка загрожує життю їхнього потомства. Також акцентовано увагу на небезпеці, яку можуть нести павуки, тобто зінтегровано емпатійний, повчальний, пізнавальний компоненти, з метою досягнення кінцевої мети – розвитку творчих здібностей особистості учня молодшого шкільного віку. Окрім

цього важливе місце в оповіданні займає опис побуту та праці пастухів, а це сприяє збагаченню знань сучасних дітей молодшого шкільного віку. Подібна тенденція простежується і в інших оповіданнях. Як-от оповідання «Влітку». Із цього оповідання діти мають можливість довідатись про різновиди гусені, шляхи розвитку метелика, вчать доглядати за гусінню, тобто отримуємо той же набір факторів впливу на процес розвитку творчих здібностей особистості учня молодшого шкільного віку за рахунок раціонального використання пізнавального компонента художньої спадщини С. Русової.

Висновки і пропозиції. Отже, художня спадщина С. Русової є важливим явищем для процесу морально-творчого розвитку молодших школярів, за рахунок відповідного поєднання інформа-

тивності, креативності, емпатійності та природознавчого аспекту. Зазначене характеризує високий креативний потенціал літературного надбання С. Русової. Маємо рекомендувати її твори для читання учнями молодшого шкільного віку, як інструмент реалізації багатьох завдань сьогодення, серед яких:

- розвиток творчих здібностей;
- збагачення індивідуального морального досвіду;
- формування емпатійного складника особистості;
- сприяння більш свідомої взаємодії системи «дитина-природа»;
- реалізація міжпредметної координації та формування цілісної системи знань учнів молодшого шкільного віку.

Список літератури:

1. Дишловенко Л.В. Розвиток творчих здібностей молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва / Л.В. Дишловенко // Таврійський вісник освіти. – 2016. – № 3. – С. 80-85.
2. Коваленко О.В. Літературна спадщина С.Ф. Русової: погляд крізь час / О.В. Коваленко // Педагогічна освіта: теорія і практика. – 2012. – Вип. 11. – С. 156-160.
3. Лебединський Е.Б. Психологічні особливості розвитку творчого потенціалу особистості школяра в умовах рекреації / Е.Б. Лебединський: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. – Одеса, 2016. – 22 с.
4. Літературне читання : навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 1-4 класи (Оновлено) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>
5. Міщенко Н.І. Розвиток творчого потенціалу молодших школярів засобами інноваційних технологій / Н.І. Міщенко // Таврійський вісник освіти. – 2017. – № 1. – С. 138-144.
6. Русова С. Нова школа соціального виховання / С. Русова. – Катеринослав-Лейпциг: Українське видавництво в Катеринославі, 1924. – 150 с.
7. Русова С. Оповідання для дітей / Укладач К. Криворучко. – К. : МО «Жіноча громада». – 2006. – 72 с.
8. Русова С.Ф. Вибрані педагогічні твори / С.Ф. Русова. – К. : Освіта, 1996. – 304 с.
9. Русова С.Ф. Вибрані педагогічні твори. У 2 кн. / за ред: С. І Коваленко, І. М. Пінчук. – К. : Либідь, 1997. – Кн. 1. – 272 с.
10. Українська мова : навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 1-4 класи (Оновлено) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>

Барныч О.В.

Национальный университет «Черниговский колледж» имени Т.Г. Шевченко

ХУДОЖЕСТВЕННОЕ НАСЛЕДИЯ С.Ф. РУСОВОЙ КАК СРЕДСТВО ПРАВСТВЕННО-ТВОРЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация

Статья посвящена проблеме анализа поликомпонентного потенциала художественного наследия С.Ф. Русовой в контексте развития нравственно-творческой сферы личности ученика младшего школьного возраста. Определено систему критериев, соответствие которым является показателем наличия нравственного и креативного потенциала в художественном произведении. Проанализировано художественное наследие педагога, его соответствие системе определённых критериев, сформулированы соответствующие выводы и рекомендации. Акцентировано внимание на организацию работы по обогащению индивидуального нравственного опыта младших школьников, развитие речевых, коммуникативных и творческих способностей, познавательной сферы учеников. Определены возможности художественного наследия педагога оптимизировать этот процесс. Выделены характерные особенности творчества С.Ф. Русовой и возможности их использования в условиях современного учебно-воспитательного процесса начальной школы. Продемонстрирована взаимосвязь между педагогической концепцией и тематикой, проблематикой художественного наследия педагога, которая заключается в ориентации на оптимальную интеракцию системы «ребёнок-природа», формировании гуманной личности ребёнка младшего школьного возраста, расширении кругозора личности младшего школьника, на основе объяснения специфики функционирования флоры и фауны родного края. Оценено общее значение художественного наследия С.Ф. Русовой как средства развития нравственно-творческих способностей личности ученика младшего школьного возраста и средства, которое предупреждает возникновение деструктивных процессов, направленных на взаимодействие с окружающим миром.

Ключевые слова: художественное, наследие, индивидуальный нравственный опыт, творческие способности, креативный потенциал.

Barnych O.V.

T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»

S. F. RUSOVA'S LITERARY HERITAGE AS A MEANS OF MORAL AND CREATIVE DEVELOPMENT OF PRIMARY SCHOOL PUPILS

Summary

The article is devoted to the analysis of multicomponent potential of S.F. Rusova's literary heritage in the context of development of moral and creative spheres of the primary school pupil's personality. The system of criteria is defined, compliance with which is an indicator of the presence of moral and creative potential in the literary composition. The teacher's literary heritage, its compliance with the system of certain criteria are analyzed, the appropriate conclusions and recommendations are formulated. The attention is focused on the organization of work for the enrichment of primary school pupil's personal moral experience, the development of speech, communicative and creative abilities, and pupil's cognitive sphere. The possibilities of the teacher's literary heritage to optimize this process are defined. The distinctive features of S. F. Rusova's creativity and the possibilities of their usage in conditions of the modern educational process in primary school are highlighted. A relationship between pedagogical concept and subject, issues of the teacher's literary heritage are demonstrated. It lays in orientation on the optimal interaction of the system «child-nature», in the formation of a humane personality of the child of primary school age, in expanding of primary school pupil's personal horizons, based on the explanation of the specifics of the functioning of native land's flora and fauna. The total value of S. F. Rusova's literary heritage as a means of development of moral and creative abilities of the primary school pupil's personality, and facility which prevents the occurrence of destructive processes directed to interaction with the outside world are estimated.

Keywords: literary, heritage, individual moral experience, creativity, creative potential.